

Jaargang 20
Maart 2019

KERK & ISRAËL

nr. 3

onderweg

Historicus Bart Wallet:

**‘Morrel niet aan
de onopgeefbare
verbondenheid’**

Internetproject

‘De Uitdaging’ klaar
voor gebruik

Overgaan
naar een ander
geloof –
wat doet dat met je?

Jaarthema:
Wie ben je?
- over
identiteit

Protestantse
Kerk

Voor oude én nieuwe lezers

Wie gewend was *woord&weg* van de Protestantse Kerk op de deurmat te vinden, denkt zich eerst te vergissen, als blijkt dat het blad erom vraagt halverwege omgedraaid te worden. Opeens hebt u *Kerk & Israël Onderweg* voor zich – ook een blad van de Protestantse Kerk, maar met een wat specifiekere publiek.

woord&weg is er om ‘inspiratie, informatie en opinie’ rond geloof en de Protestantse Kerk op te doen. *Kerk & Israël Onderweg* bestaat om tot in het hart (en de Kerkorde) van de Protestantse Kerk te kijken, namelijk dat het Oude Testament, het volk Israël en het Jodendom tot de bronnen van ons geloof behoren.

Als christenen zijn we een jonge loot aan de Joodse stam. Onze verbondenheid met Oude Testament en Jodendom betekent zodoende dat we bescheiden zijn en dat we proberen deze verbondenheid – op de voor- of achtergrond – een plek te geven in ons geloof en in ons kerkelijk leven.

Wie gewend was alleen *Kerk & Israël Onderweg* te ontvangen, zal ook verbaasd zijn over de ‘ommekeer’ van het blad. Letterlijk zelfs, als u halverwege het nummer bent gekomen.

U treft het oude blad aan in wat gereduceerde vorm. Hopelijk ziet u dat we als redactie in de kern van de zaak hetzelfde voor ogen hebben: u op een goed leesbare manier meenemen in de wereld van kerk en Israël!

Namens de redactie,
Floor Barnhoorn
hoofdredacteur

INHOUD

4

Interview met historicus
Bart Wallet

**Wat leert hij zelf van
de geschiedenis van de
Joden in Nederland?**

8

Internetproject
**Leren van de Joods-
christelijke dialoog**

21

**Goudse jongeren
ervaren het leven in
Israël/Palestina**

14

Jaarthema
Wie ben je? - over identiteit

**Overgaan naar
een ander geloof**

7

Varia

9

Uiteenlopende meningen

10

Gosker

11

Ga en leer!

12

Gedicht

17

Presentatie boek ‘Palestina en Israël’

18

Een echo uit de synagoge

19

Abba – Opwekking/Opstanding

20

Lernen met LEV

22

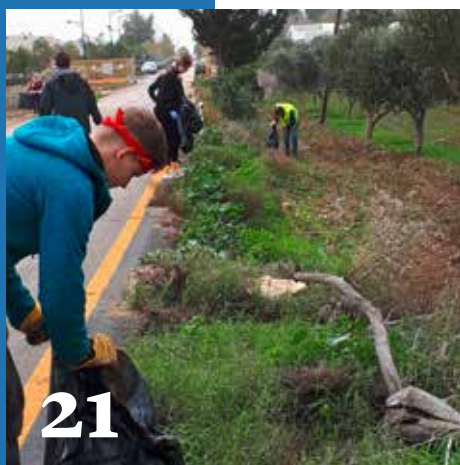
Column Ruth de Jong-Hotze

23

Boekbespreking

24

Ondersteboven

11 Ga en leer!
Hoe een gastvrij onthaal levens kan redden

Grote indruk

Janet van Dijk
interviewde drie mensen die overgingen naar een ander geloof.

“Sommige verhalen maken grote indruk op mij. Bijvoorbeeld de interviews in dit nummer met drie mensen die christelijk zijn opgevoed.

Leny Zintel kwam erachter dat haar voorouders Joods waren. Ze ging op zoek naar haar familiegeschiedenis en komt nu steeds meer uit voor haar Joodse wortels.

Anne Dijk had een enorme interesse in religie en zat altijd vol vragen waarop ze binnen het christendom geen duidelijke antwoorden vond. De islam biedt haar meer handvatten.

Louis de Leeuwe doet zijn *gioer*, de persoonlijke studie voor het volwaardig toetreden tot het Jodendom. Daaraan ging een heel proces vooraf, met als belangrijk moment: het overlijden van zijn Joodse vader. ‘Dit is wie ik ben’, zegt Louis nu. Zo ‘thuiskomen’, dat gun ik iedereen.”

A portrait of Bart Wallet, a man with a beard and glasses, wearing a grey blazer over a light blue shirt. He is standing in a modern, brightly lit office or hallway with glass walls and doors in the background. His arms are crossed.

Historicus Bart Wallet werkt aan de VU en UvA als onderzoeker en docent Midden-Oostenstudies, Hebreeuws en Joodse studies. Zijn specialisatie is de geschiedenis van de Joden in Nederland. Hij stelde een expositie en boek samen over 'Christendom en antisemitisme – tweeduizend jaar confrontatie'.

Historicus en antisemisme-expert Bart Wallet:

‘Morrel niet aan de onopgeefbare verbondenheid’

Waar komt de interesse in je specialisatie vandaan?

“Op de lagere school wilde ik al historicus worden. Op mijn veertiende bezocht ik in de vakantie het archief in Nijkerk. Daar ontmoette ik de voorzitter van de lokale historische vereniging. Ik had net een boek over de geschiedenis van Israël gelezen en vertelde dat ik iets wilde weten over de Joodse geschiedenis in Nederland. Hij vroeg me een artikeltje voor zijn blad te schrijven. Vanaf dat moment begon ik met publiceren en besloot ik naast geschiedenis ook Hebreeuws, Aramees en Jiddisch te studeren. Ik raakte ook betrokken bij het redden van de dijksynagoge in Sliedrecht, waar ik destijds woonde.

Ik wil de geschiedenis van een deel van de Nederlandse samenleving aan de vergetelheid ontrukken. In Amsterdam zijn meterslange archieven met materiaal in Hebreeuws en Jiddisch. Ik wil het verhaal vertellen over een kleurrijk deel van de Nederlandse samenleving, dat sterk onderdeel van Nederland is en tegelijkertijd ingebed is in de internationale Joodse wereld. Die bei-

de contexten heb je nodig om Nederlandse Joden goed te kunnen positioneren.

Op dit moment doe ik onderzoek naar *loechot* of ‘loegjes’, Joodse almanakken uit de achttiende eeuw, in het Hebreeuws en Jiddisch. Er staat heel diverse informatie in: een kalender, maar ook (koosjere) dieetadviezen, (pseudo-) medische adviezen, weersvoorspellingen, de tijden dat de poort in Amsterdam opengaat, en zelfs een gedicht over een broodoproer: in een tijd van armoede ontstaat woede over de hoge meelprijs, waardoor *matses* te duur zijn en het *Pesach*-vieren in gevaar komt.”

Geschiedenis ook leren bezien vanuit het perspectief van een minderheid

velen is dit vak een *eyeopener*. Ze hebben weinig voorkennis. Dat Joden in Nederland een geschiedenis van vierhonderd jaar hebben en dat je het verhaal van Nederland niet goed kunt vertellen zonder de Joodse geschiedenis, weten ze niet. Ik vind het belangrijk dat studenten de geschiedenis niet alleen leren bezien vanuit het

Hoe blijkt de belangstelling van studenten?

“Voor het vak *Amsterdam Jewish Culture* op de VU had ik het eerste jaar 7, het tweede jaar 15 en dit jaar 30 studenten. De colleges zijn in het Engels en de groep is divers. Voor

centrum van een dominante intellectuele elite, maar ook vanuit het perspectief van een minderheid.

Dit vak is zo breed: serieuze rabbijnse teksten, zo'n achttiende-eeuws 'loegje' waarmee je dicht bij de gewone man zit, of maatschappelijke thema's als antisemitisme ..."

Wat merk je van een toename van antisemitisme?

"Het is moeilijk meetbaar. Tot aan de jaren '60 van de vorige eeuw was sociaal antisemitisme vrij geaccepteerd. In allerlei romans (denk aan Vestdijk) en kinderboeken (bijvoorbeeld die van Joh. Kievit) zie je negatieve stereotypen van Joden.

Na 1960 is dat *not done*. Er gaat een taboe op rusten. Het sociaal antisemitisme verdwijnt niet, maar gaat ondergronds. In de privé-sfeer woekert het echter door. Rond 2000 gaat dat taboe er een beetje af. Vooral in sociale media wordt het zichtbaarder. Een deel van de Joodse gemeenschap maakt zich serieus zorgen. Dat gevoel van onveiligheid moet de Nederlandse samenleving serieus nemen.

In een deel van Nederland leeft een sentiment dat de aandacht voor de Joden en de Tweede Wereldoorlog nu lang genoeg heeft geduurd. In de kerk zie ik een vergelijkbare tendens. Ik denk echter dat we als samenleving en als kerk nog maar net begonnen zijn met het verwerken van al die grote heftige thema's, die zowel de jaren '40-'45 als '48 op ons bord hebben gelegd. Dat heeft zulke ingrijpende consequenties voor je filosofie. De westerse filosofie, ook de christelijke, gaat uit van universalisme, maar universalisme kan makkelijk verworden tot totalitarisme. Hoe ga je om met een minderheidstraditie? Het daagt filosofie en christendom uit. Het gaat over het lezen van de Schriften, bijbelwetenschap, kerkgeschiedenis en systematische theologie, al die domeinen.

Studie van judaïca en van Hebreeuws is niet zozeer een los thema in de theologie, of een hobby van een aantal mensen, maar ze loopt dwars door alles heen. Joodse studies is een kritisch domein dat binnen geschiedenis en theologie de lastige vragen stelt.

Predikanten kunnen niet om het Jodendom heen als ze serieus met de heilige teksten willen omgaan. In de Bijbel lees je voort-

Vooraf in sociale media wordt antisemitisme zichtbaarder

durend over Israël. Je moet je dan óók afvragen wat dat te maken heeft met mijn Joodse buurman en met de staat Israël. Dat roept lastige vragen op, maar daar moet je over doorpraten.

De kerk zou haar minderheidspositie moeten accepteren. Dan kun je misschien iets leren van de Joodse gemeenschap die ook minderheid is. De Joodse traditie heeft gezorgd voor continuïteit en tegelijkertijd kun je ook vanuit je minderheidspositie bijdragen aan de samenleving door een spiegel te vormen."

Wat heb je persoonlijk geleerd van het bezig-zijn hiermee?

"De kwetsbaarheid, maar ook de kracht van de minderheid. De creativiteit die daaruit voortkomt. Het belang van tradities als vormgeving van je leven. Het Jodendom begint met het doen, het denken komt daarna. De *halacha* zijn de afspraken over hoe we het doen en vervolgens kun je op alle mogelijke manieren denken. Maar het doen waarborgt de continuïteit. In het christendom is het andersom: we proberen een overeenkomst in het denken te bereiken en wat je doet kan verschillend zijn. Spannend om na te denken over die verhouding tussen denken en doen."

Onopgeefbare verbondenheid?

"Louter opschrijven in een kerkorde is goedkoop, je moet er invulling aan geven. Dan wordt het serieus en soms moet je in debatten naast de Joodse gemeenschap gaan staan en zeggen: 'Jullie staan niet alleen.'

Dat daaraan nu weer gemorreld wordt, is een verkeerd signaal aan de Joodse gemeenschap. Wat is het spreken van de kerk waard als je dat na een paar decennia weer inwisselt? Hoe betrouwbaar ben je als gesprekspartner? Ook daar is continuïteit nodig."•

Meer informatie: bartwallet.nl

Bart Wallet: 'Christendom en antisemitisme – tweeduizend jaar confrontatie'. Uitgeverij Boekencentrum, Utrecht 2017, 128 blz. ISBN 9789023951971

Landelijke Ontmoetingsdag Kerk en Israël 18 maart

Op maandag 18 maart houdt de Protestantse Raad voor Kerk en Israël de jaarlijkse ontmoetingsdag voor mensen die geïnteresseerd zijn in het gesprek tussen kerk en Israël. Het thema is: 'Daar leren ze wat ...'. Centraal staan de vragen: wat leren onze predikanten in spe aan de PThU op het gebied van Jodendom en kerk en Israël en wat zouden ze moeten leren? Na een inleiding door prof.dr. Dineke Houtman en een eerste reactie door docent rabbinica Leo Mock volgen twee rondes minicolleges, onder andere over de DodeZeerollen en nieuwe visies op Paulus.

Locatie: **Landelijk Dienstencentrum, Joseph Haydnlaan 2a, Utrecht** Tijd: **10.00-15.30 uur** Deelname is **gratis**. Aanmelden **vóór 11 maart** bij Marjo Runia: e-mail: m.runia@protestantsekerk.nl Meer informatie: protestantsekerk.nl -> agenda

Symposium over de Bijbel

Onder de titel 'Het Hoge Woord in de Lage Landen' vindt op zaterdag 9 maart een symposium plaats over de Bijbel. De Protestantse Kerk en het Nederlands Bijbelgenootschap organiseren het naar aanleiding van het verschijnen van de

essaybundel 'De Bijbel in Nederland'. 's Middags zijn er workshops en speelt verteller Kees Posthumus de voorstelling 'De Bijbel in een uur'.

Meer informatie: protestantsekerk.nl -> agenda

'Mozes in Saksenland'

'Mozes in Saksenland' is de werktitel van een dag-conferentie voor predikanten, kerkelijk werkers, theologiestudenten en belangstellende gemeenteleden in Overijssel-Flevoland.

Ter sprake komt de vraag welke plaats Israël inneemt in de uitoefening van het beroep van predikant en in het leven van de plaatselijke gemeente.

De conferentie wordt georganiseerd door de **classicale werkgroep Overijssel-Flevoland**.

Datum: **maandag 13 mei 2019**. Tijd: **10.00-15.30 uur**.

Plaats: **Hellendoorn**. Kosten: **€ 10,- p.p.**

Opgave: reiniergosker@gmail.com

Studiereis naar Israël/Palestina

Predikanten kunnen in het kader van permanente educatie van 20-31 januari 2020 een studiereis maken naar Israël/Palestina.

Meer informatie:

pthu.nl/PAO_PThU/studiereizen/
PredikantenreisIsraelPalestina2020

Leren van de Joods-christelijke dialoog – een uitdaging!

De Protestantse Raad voor Kerk en Israël legt de lat hoog met een uitdagend experiment. In samenwerking met de dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk is een begin gemaakt met een online toolbox.

De eerste bijdrage aan de toolbox of dialoogdoos heet 'De Uitdaging'. Het is namelijk in veel opzichten een uitdaging om te leren van de Joods-christelijke dialoog.

Bijna klaar

'De Uitdaging' is inmiddels gereed. Het project bevat een grote hoeveelheid informatief materiaal dat zowel individueel als in groepsverband gebruikt kan worden. Dit is er onder meer te vinden: geïllustreerd lees- en studiemateriaal, tien interviews met deskundigen, vier interviewvideo's, stof voor geloofsgesprekken en links naar de

bronnen van dat alles. Elk hoofdstuk eindigt met een uitnodiging om feedback te geven. De gebruikers maken het project helemaal 'af'.

**Christenen leren
het Jodendom in
zijn eigenheid te
bevestigen**

Waarom een uitdaging?

Tien stellingen vormen de basis van het project. Na een eerste, inleidende stelling over het belang van de dialoog met het Jodendom, volgen steeds drie stellingen. Achtereenvolgens over Jezus, over Paulus en over ons.

Met hulp van christelijke en Joodse gesprekspartners die we in de dialoog hebben leren kennen, proberen we én Jezus én Paulus te begrijpen vanuit het Jodendom van hun tijd.

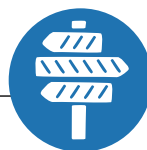
Langzamerhand wisten we al dat Jezus volop deel uitmaakte van zijn Joodse wereld. Maar wat is dan het specifieke van zijn optreden? Pas in de afgelopen jaren hebben we in de dialoog met Joden geleerd hoe ook Paulus past in het Jodendom van zijn tijd.

En zo leren Joden en christenen dat Jodendom en christendom niet twee van elkaar vreemde en onveranderlijke grootheden zijn. Bovenal leren christenen vanuit die vroege verwantschap het Jodendom te accepteren en in zijn eigenheid te bevestigen. Als dat geen uitdaging is na tweeduizend jaar christendom!

Leren met het hart

In de dialoog leren we niet alleen met het hoofd, we leren vooral met het hart. Want wat betekent het voor ons geloof wanneer we nieuw zicht krijgen op Jezus en zijn radicale boodschap over verzoening en vergeving? En wat betekent het wanneer we Paulus' bedoelingen weer leren kennen? Bijvoorbeeld over de rechtvaardiging door het geloof. Daarover gaan de vier geloofsgesprekken van 'De Uitdaging'. De dialoog met het levende Jodendom is een uitdaging die ons geloof verrijkt. •

Meer informatie:
joods-christelijke-dialoog.nl/deuitdaging

In deze rubriek reageren telkens drie mensen op een stelling van de redactie.

Wij worden door God aangesproken op ons mens-zijn, niet op wat wij geloven.

Piet Vergunst is algemeen secretaris van de Gereformeerde Bond, een vereniging die binnen de Protestantse Kerk de gereformeerde waarheid wil verbreiden en verdedigen.

Tegelijk appelleert God aan mijn leven als mens, want een geloof zonder vruchten is dood, betekenisloos. In de kleine dingen van het leven mag ik verschil maken, mag ik God en de naaste dienen: een beker water, een gevangenisbezoek, een broodje voor een dakloze, stille aandacht voor de ander. In het Laatste Oordeel (Matteüs 25) legt dit gewicht in de schaal.

Deze stelling bevat twee elementen én een tegenstelling. Ja, de Heere Jezus vraagt of ik Hem als Zoon van God, als de Messias van Israël, erken: “Maar u, wie zegt u dat Ik ben?” (Matteüs 16:15) Na de opstanding krijgt Petrus (Johannes 21) nog een vraag: “Hebt u Mij lief?” Wat we geloven, dat doet ertoe, dat is zelfs beslissend voor ons leven, onze toekomst.

Gijsbert van den Brink is hoogleraar geloof en theologie aan de VU Amsterdam.

Maar menen we dat? Stel iemand gelooft dat het ene ras of volk superieur is ten opzichte van het andere – ten opzichte van het Joodse volk bijvoorbeeld; zulke mensen zijn er helaas. Zeggen we dan ook: wat je gelooft doet er niet zoveel toe, maak je geen zorgen, dat is God om het even? Welnee. We beseffen dan immers weer dat wat we geloven allerlei gevolgen heeft voor ons handelen, en uiteindelijk zelfs voor de atmosfeer in de samenleving. Voor ons mens-zijn dus. Waarmee duidelijk is dat de stelling een oneigenlijke tegenstelling behelst.

Haast vanzelf lokt deze stelling een positief antwoord uit: ja, natuurlijk spreekt God ons aan op ons mens-zijn! Ongeacht wat dat precies inhoudt. Wat we geloven lijkt veel minder interessant. De één gelooft nu eenmaal dit en de ander dat. Daar zijn oorlogen over gevoerd, dus laten we

Anne Marijke Spijkerboer is emeritus predikant.

wanneer ik me door hem aangesproken weet op mijn vrouw-zijn. Tijdens mijn vele jaren werk in de Protestantse Kerk heb ik me – soms minder, soms meer – door God bij de hand genomen of zelfs aan mijn jas meegetrokken geweten.

Wat steeds belangrijker voor me werd, was niet wat ik als mens kon doen of hoe ik als mens kon leven, maar als vrouw. Dat gaat niet over beter of slechter, meer of minder of anderszins – eerder concentreerde het me op mijn concrete mogelijkheden. Als vrouw roep je in het ambt van predikant iets anders op dan als man – zo is het nu eenmaal. Steeds meer heb ik geleerd te zien wat mijn weg daarin was.

Meester van de omkeer

Saul vond geen genade in de ogen des Heren. David wel. Hoe zit dat? Is Davids affaire met Batseba minder erg dan de wandaden van zijn tragische voorganger?

Met dertig doopsgezinde broeders en zusters breng ik een weekend door in het broederschapshuis Buitengoed Fredeshiem, vlakbij Steenwijk. We zitten in een kring, aan tafels overladen met bijbels en drukproeven van Dodo van Udens uitgave 'Weg van de Tora'. Drukproeven, want het zevende deeltje over Saul en David moet nog uitkomen.

We zijn nog niet begonnen of een levendige uitwisseling van eerste indrukken laat een muur vol *mene tekels*¹ achter. Een uur later kunnen we in één oogopslag zien hoe we over Saul en David denken. Niet best, wel best. Dan herinnert Dodo ons aan de 'koningwet' uit Deuteronomium 17: een koning uit uw midden, gekozen door de Eeuwige, zonder veel paarden en vrouwen, één die geen zilver en goud ophoopt, maar zich levenslang houdt aan

Tora, de boeken van Mozes. Zoi Dat is duidelijk. Aan deze 'koningwet' gaan we Saul en David meten ... straks, na de koffie!

**Spijt en
oplaaiende jaloezie
wisselen elkaar af
zonder eind.**

Na de pauze valt Saul door de mand als draaikont. Spijt en oplaaiende jaloezie wisselen elkaar af zonder eind. De profeet Samuël krijgt geen vat op Saul.

Dan David. *Close reading* van het verhaal over David en Batseba laat zien hoe David zich steeds verder in de nesten

werkt. Wat een schoft! Dieper zinken kan niet. Dáár in de diepte zoekt de profeet Natan hem op: "Gij zijt die man!" (2 Samuël 12).

Voor David is dat het moment van omkeer. In plaats van uitvluchten zoeken erkent hij een schoft geweest te zijn. Alles wat er bij een omkeer komt kijken doet David: zijn misdaad beseffen, ermee stoppen, de daad bekennen, die goedmaken, berouw hebben en de consequenties ervan accepteren. Iemand die deze weg gaat wordt in de Joodse traditie 'Meester van de omkeer' genoemd. Dat is iets anders dan 'boeteling'. De eerste gaat rechtop en neemt zijn verlies, zijn schuld. De ander druipt nederig af met de staart tussen de benen. Wie van beiden de 'man naar Gods hart' is laat zich raden.

1) Mene tekkel:
teken aan de
wand

Een van de zinnnetjes in de Bijbel die ik vaak heb gelezen, maar waarvan de betekenis onlangs nieuw oplichtte, is de opdracht van Jetro aan zijn dochters: "Roep hem (Mozes) dat hij mee kan eten!" Hoe pakt de Talmoed dit zinnetje op dat mij zo verraste?

Jetro en Jonatan

1) Joods commentaar uit ca. 500 gewone jaartelling (g.j.)

Jetro staat bekend als een wonderlijke figuur die zijn dochter Sippora aan Mozes tot vrouw geeft (Exodus 2:21) en vele jaren later een dreigende *burn-out* bij zijn schoonzoon weet te voorkomen (Exodus 18).

Eerste ontmoeting

Bij hun eerste ontmoeting is Mozes een asielzoeker en Jetro de priester van Midjan. Mozes, op de vlucht voor de farao, zet zich neer bij een waterput, waar de zeven dochters van Jetro hun schapen willen laten drinken. Als herders voordringen, springt Mozes voor de meisjes in de bres. Die komen hierdoor vroeger thuis dan anders. Hun vader vindt het maar vreemd en als zijn dochters het hebben over een Egyptische man die hen geholpen heeft, zegt hij tegen hen: "En, waar is hij dan? Waarom hebben jullie die man daar achtergelaten? Roep hem dat hij mee kan eten!" (Exodus 2:20). Het is Jetro ten voeten uit: iemand die mensen op doorreis een gastvrij onthaal biedt.

Talmoed

Wat doet de Talmoed nu? De Talmoed¹ signaleert het attente gedrag van Jetro, eigenlijk toch een buitenstaander, zet het af tegen het gedrag van broedervolken als de Ammonieten en de Moabieten die de Israëlieten geen brood en water gaven toen ze uit Egypte kwamen (Deuteronomium 23:4-5) en legt een verband met het verhaal van de vrienden David en Jonatan (1 Samuël 20:18-42).

Als David moet vluchten voor Saul, de tiran, nemen de boezemvrienden op een ontroerende manier afscheid van elkaar, maar ziet Jonatan toch iets over het hoofd. Hij vergeet David brood mee te geven voor onderweg. David verliest zo zijn onafhankelijkheid en moet in een terreurstaat bedelen om brood (1 Samuël 21:2-10). Dat is vragen om moeilijkheden die dan ook prompt komen.

Weliswaar weet David, met vijf toonbroden onder de arm, het vege lijf te redden, maar de helper van David, de priester Achimelech, wordt met 85 andere priesters door Saul gedood (1 Samuël 22:6-23). Koningszoon Jonatan maakte ogenschijnlijk een onbetekenend foutje, maar de Talmoed rekent het hem aan als een opzettelijke zonde. "Als Jonatan David twee broden had meegegeven, was de priesterstad Nob niet uitgemeord" (Babylonische Talmoed Sanhedrin/Gerechthoven 104a). •

Wie houdt er niet van sjabbat?

Wie houdt er niet van sjabbat?

Wie houdt er niet van sjabbat?

Zowel papa als mama

Wie houdt er niet van sjabbat?

Zowel opa als oma

Wie houdt er niet van sjabbat?

Jij en ik, ja, bijna de hele wereld

waarom is het niet elke dag sjabbat?

Zondag, maandag, dinsdag

iedere dag lijkt wel een jaar;

woensdag brengt donderdag met zich mee;

van zondag tot donderdag

gaan de dagen zo langzaam;

morgen is het sjabbat

want nu is het al vrijdag.

Op sjabbat zingen de vogels vrolijk;

op sjabbat is er geen huiswerk,

het is rustdag.

Op sjabbat dankt elke boom de zon

voor haar licht

en in de wei maakt de koe Edna een dansje.

Wie houdt er niet ...

Op sjabbat slaapt mijn vader met zijn krant

en mijn moeder zegt meer ja dan nee;

sjabbat is fijner dan andere dagen

dus waarom gaat juist de sjabbat

zo snel voorbij?

Wie houdt er niet ...

Wie houdt er niet ...

Kerk & Israël Onderweg gaat onder meer over de relatie christendom en Jodendom. De redactie kiest voor elke jaargang een jaarthema, als kapstok om dieper op zaken in te gaan. In elk nummer wordt een aspect van dit thema uitgediept. Naast Joden en christenen komen ook moslims aan het woord; de islam is immers net als het Jodendom en christendom een abrahamitische religie.

Het jaarthema voor 2018-2019 is: Wie ben je? – over identiteit. In vorige nummers kwamen de invalshoeken ‘Ons eigen erf’ en ‘Over de heg kijken’ aan bod. In dit nummer wordt ‘Op een ander erf’ besproken, anders gezegd: het overgaan naar een ander geloof. Tot slot zal in het juli/augustusnummer 2019 centraal staan: ‘Verwarring op eigen erf’, over Messiasbelijdende Joden.

Louis de Leeuwe is kunstenaar en doet zijn *gioer*, de persoonlijke studie die moet leiden tot een volwaardig toetreden tot het Jodendom. Hij werd christelijk opgevoed maar had niets met de kerk. Het overlijden van zijn Joodse vader betekende voor hem een ommekeer. Nu voelt hij zich thuis in de Liberaal Joodse Gemeente in Den Haag.

Joodse stem

Louis de Leeuwe:

‘Dit is wie ik ben’

Louis de Leeuwe (1963) is de enige zoon in een gezin van vier kinderen. Hij werd vernoemd naar zijn grootvader die vermoord is in de oorlog. “Die naam geeft een verantwoordelijkheid.”

Zijn vader raakte in de oorlog bijna zijn hele familie kwijt. Als onderduikkind zat hij op 29 verschillende adressen. Na de oorlog werd hij herenigd met zijn jongere broer die de hele oorlog in één gezin doorbracht. Daar is hij gebleven. Zijn christelijke pleegouders hielden alle contacten van Joodse kant af; hij had nu toch een familie? Orgelspelen was een belangrijke motivatie om naar de kerk te gaan. Als zijn vader de gemeente begeleidde zat Louis bij hem op het balkon. “Maar ik heb me in de kerk nooit thuisgevoeld. Ik dacht altijd: dit hoort niet bij mij.”

Blijven zoeken

“Mijn vader is zijn hele leven blijven zoeken naar antwoorden op vragen over zijn verleden. Na een bezoek aan Israël en contact met rabbijn Soetendorp besloot hij terug te keren tot het Jodendom en lid te worden van de Liberaal Joodse Gemeente (LJG) in Den Haag.”

Ongeveer tien jaar geleden overleed hij. “Voor mij was dat een ommekeer. Als familie zijn wij rond zijn overlijden fantasistisch begeleid door de LJG.

Een aantal jaren daarna werd ik heel ziek. Tijdens mijn herstel heb ik het verleden van mijn vaders familie uitgezocht. Ik heb wetenswaardigheden over hun leven gevonden, maar ook gruwelijkheden over hun dood. Via mijn Joodse huisarts kwam ik in contact met Marianne van Praag, de huidige rabbijn van de Haagse LJG. Daarna ging het balletje rollen.”

Verantwoordelijk

“Ik leef nu bewuster: in het Jodendom is het van belang dat je als mens de wereld herstelt en verbetert. Het heeft invloed op hoe ik probeer om te gaan met anderen en met het milieu. De Joodse feestdagen vierden we als familie al. Het is in mijn leefpatroon wel lastig om altijd volledig sabbat te houden. Maar het liberale Jodendom is niet zo dogmatisch.

Ik voel me namens mijn familie en haar geschiedenis verantwoordelijk voor het voortbestaan van de Joodse cultuur, tradities en gemeenschap. Ondanks alle vervolgingen zijn we er nog steeds. Dit is wie ik ben.”

Tekst: Janet van Dijk, communicatiemedewerker van de dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk.

Jaartheme:
Wie ben je?
- over
identiteit

15

Leny Zintel is voorzitter van de werkgroep Kerk en Israël van de Protestantse Gemeente Nunspeet. Dankzij haar nieuwsgierige karakter ontdekte Leny dat haar voorouders Joods waren. Nu komt ze steeds meer voor haar Joodse wortels uit. Ze probeert er begrip voor te kweken.

Leny Zintel-van der Pot werd in 1948 geboren. Ze kreeg een christelijke opvoeding. Haar vader was gereformeerd, haar moeder kwam uit de Gereformeerde Bond. “Mijn vader verloor zijn moeder in de oorlog, mijn moeder haar vader. Ze zijn jong getrouwd, er moest brood op de plank komen. Over de oorlog werd niet gesproken.”

Pas in de jaren tachtig, toen Leny zelf kinderen had, ontdekte ze dat de oma van haar moeder een Polak was. Ze ging op zoek, eerst in het Joods Historisch Museum waar alle archieven liggen opgeslagen en later in Israël, in Yad Vashem. “Ik kwam erachter dat mijn wortels in Steenwijk liggen, en verder terug in Polen.” Dankzij de opkomst van internet kon ze verder terugkijken. “De oma van mijn moeder blijkt in 1850 vanwege armoede en werkloosheid met haar hele familie naar het Westen gekomen te zijn. Hier was het de tijd van de industrialisatie. Mijn voorouders waren overigens geen religieuze maar socialistische Joden.” Nu haar moeder overleden is, graaft ze verder in het familiearchief.

Waardering

In haar kerkelijke gemeente in Nunspeet probeert Leny begrip te kweken voor het

Christelijke stem

Leny Zintel:

**‘Ik kom
steeds meer
voor mijn
Joodse
wortels uit’**

Jodendom en voor het bijbelse Israël. Ze doet dat ook interkerkelijk. “Ik noem het liever kennisoverdracht. Er is te weinig kennis en daardoor is er te weinig begrip. In Nunspeet zijn we als werkgroep Kerk en Israël duidelijk aanwezig. We vullen de Israëlzondag in, organiseren lezingen, gaan met een groep naar de sjoel in Elburg of naar de synagoge in Amersfoort. Ik geef uitleg over de Joodse feesten en de Torarollen, ook aan de kinderen, en ik schrijf erover in het kerkblad. Ik merk dat het gewaardeerd wordt.”

Ze noemt zichzelf christen, maar gaat “een beetje de kant op van de Messiasbelijdende Joden”. “Jesus is voor mij de rabbi, de Jood, de zoon van God, de verlosser van de wereld.”

Dankbaar

Met de zondag heeft ze steeds meer moeite. “Het is de eerste dag van de kerk – Jesus heeft altijd sabbat gehouden. Maar dat kan ik niet veranderen. Ik hoef het ook niet te doen zoals de Joden het doen, het gaat erom wat ik van binnen voel.”

Anne Dijk is religiewetenschapper, islamoloog, oprichter van en docent aan het Fahm Instituut, kennisinstituut over de islam. Als domineesdochter groeide ze op in een christelijke traditie. Ze had een enorme interesse in religie en zat altijd vol vragen. Daarop vond ze binnen het christendom geen duidelijk antwoord.

Al jong verdiepte Anne Dijk zich in andere religies. Door haar brede interesse merkte ze dat ze steeds minder met de kerk had. “Rond mijn vijftiende bedacht ik dat de wereldreligies in essentie op één lijn liggen en dat ik me niet hoefde te verbinden aan een instituut. Ik geloofde in God en het Lot, dat was voor mij genoeg.”

In haar jonge jaren kwam ze al veel in aanraking met de islam, onder andere door collega’s. “Mooi vond ik hoeveel overeenkomst er was met mijn eigen religieuze opvoeding en hoeveel gedeelde opvattingen en waarden we koesterden.” Ze ging Religie en Levensbeschouwing studeren. “Ik was vooral geïnteresseerd in wat mensen in andere culturen ten diepste beweegt.”

Het maatschappelijk klimaat werd tijdens haar studie steeds negatiever over de islam. “Dit stond in groot contrast met wat ik op de universiteit leerde over de wetenschappelijke traditie en de brede filosofische geschiedenis ervan. Dit intrigeerde me zo dat ik de islam steeds meer ging bestuderen.”

Niet in een hokje

Toen ze dertien jaar geleden uiteindelijk moslim werd,

Islamitische stem

Anne Dijk:

‘Handvatten om het spirituele te activeren’

veranderde er niet veel. Haar omgeving had het ‘wel zien aankomen’. “Maar in eerste instantie zat ik mezelf in de weg. Hoewel ik al volgens veel islamitische gebruiken leefde, wilde ik mezelf niet ‘in een hokje stoppen’. Ik zeg weleens gekscherend dat het geloofsgetuigenis vooral een getuigenis tegenover mezelf was in plaats van tegenover God.”

Zelfbeschikking

Anne draagt een hoofddoek. “Voor mij is dit in de eerste plaats een spiritueel verbond tussen mij en mijn Schepper. Door mijn hoofdbedekking herinner ik mijzelf eraan hoe ik wil

leven. Ik maak die keuze elke dag weer actief wanneer ik de hoofddoek om doe. Daarnaast voelt het voor mij, in een maatschappij waarin een nadruk op uiterlijkheden ligt, juist als een sterke vorm van zelfbeschikking dat ik zelf kies wat en wanneer ik iets van mijzelf laat zien.”

Dankbaar

Zelf ervaart ze niet dat ze is overgegaan naar een andere religie. “De islam biedt mij in deze tijd concrete handvatten om het spirituele in het dagelijks leven te activeren en te verdiepen. Ik ben dankbaar dat ik zo’n continue verbinding met God mag ervaren.” •

Tekst: Dineke Houtman, bijzonder hoogleraar Joods-christelijke relaties aan de Protestantse Theologische Universiteit (PThU).

Het boek 'Palestina en Israël, een verzwegen geschiedenis' van Meindert Dijkstra werd op 29 oktober aan de Protestantse Theologische Universiteit (PThU) te Amsterdam gepresenteerd. In drie lezingen met co-referaten kwamen aan bod: geschiedschrijving, bijbelwetenschap en bijbels-theologische mogelijkheden.

Presentatie van boek 'Palestina en Israël'

Geschiedenis schrijven, kleuren of verzwijgen

De eerste twee aspecten – geschiedschrijving en bijbelwetenschap – spreken min of meer voor zichzelf in een boek dat een geschiedenis beschrijft van ruim twee millennia. Maar wat heeft het derde aspect, bijbels-theologische mogelijkheden, ermee te maken?

Het was de wens van Meindert Dijkstra om ook de bijbelse theologie aan de orde te laten komen bij de presentatie, omdat Palestijnse christenen moeite hebben met het lezen van met name de veroveringsverhalen uit het Oude Testament in het licht van de recente geschiedenis. Dijkstra vraagt zich af of zijn leeswijze van de geschiedenis van het land ook nieuwe bijbels-theologische perspectieven kan bieden.

Camera

Nu is geschiedschrijving zelden objectief. Zeker in de Oudheid was er altijd een agenda: overwinningen moesten worden geboekstaafd tot meerdere eer en glorie van de heersers en/of van hun goden, en de wreedheid, of juist de vernedering, van de vijand werd breed uitgemeten.

In het geval van Israël stonden vooral de grote daden van de God van Israël centraal. De feitelijke gebeurtenissen werden in dat licht beschreven.

Door de camera wat anders te richten probeert Dijkstra met zijn onderzoek naar de regionale geschiedenis van het gebied

onderbelichte aspecten zichtbaar te maken.

Zijn doel is daarmee aan te tonen dat de Palestijnen een lange geschiedenis hebben in dit gebied, wat hen ook recht zou geven op een eigen land en staat.

Complot?

Maar ook het richten van een camera is een keus die de geschiedenis kleurt: mooi als aanvulling en tegenwicht, maar wel subjectief.

Die persoonlijke agenda lag er voor mij soms wat te dik bovenop, waardoor ik me af en toe ergerde bij het lezen van dit verder zeer leeswaardige boek. Ook de ondertitel van de uitgever, 'een verzwegen geschiedenis', riep wat irritatie bij me op omdat het de suggestie van een complot oproept: wie hebben deze geschiedenis dan onder het tapijt geveegd? 'Weinig bekend' – en volgens mij is dat aan de hand – is wat anders dan 'verzwegen'.

Het is een rijk boek dat thuishoort in de boekenkast van iedereen die zich interesseert voor de regio. Ik zie echter niet hoe het nieuwe bijbels-theologische perspectieven kan bieden, want een bijbelse theologie baseert zich op de Bijbel. •

Meer informatie, waaronder een bespreking van Gert van Klinken, universitair docent kerkgeschiedenis aan de PThU, op theologie.nl/?s=meindert

Tekst: Reinier Gosker

Meerwaarde voor de liturgie

Wat maakt de lezingen van de Schrift in de synagoge tot een waardevolle bron voor predikanten en kerkgangers?

“O God van Jozef, leid ons verder!”
Vanouds begint de kerkdienst van de tweede zondag in de adventstijd met Psalm 80. Bij het zingen ervan word ik elk jaar overvallen door een gevoel van verwantschap met de synagoge. Daar wordt in dezelfde periode van het jaar de Jozefcyclus uit Genesis gelezen. Iets dergelijks geldt voor het zingen van Psalm 74 midden in de zomer terwijl de synagoge rouwt vanwege de ondergang van de tempel in Jeruzalem (9e Aw).

Het is een uitdaging om zulke liturgische verbanden tussen kerk en synagoge te ontdekken. Voorgangers als Willem Barnard en Dirk Monshouwer hebben op dit terrein veel werk verzet. Maar het allerleukste is deze verbanden zélf te ontdekken. Dat kan door het leesrooster van de kerk te leggen naast dat van de synagoge. Daarvoor is de rubriek hiernaast: ‘Een echo uit de synagoge’.
Redactielid Kees Schakel geeft eerst de datum en de naam (plus vertaling) van de sabbat, voorafgaand aan de betreffende zondag. Daaronder staan twee lezingen vermeld. Allereerst de *sidra* van de week, oftewel de doorgaande lezing uit de boeken van Mozes, gevolgd door de *haftara*, de aansluitende profetenlezing.
Als liturgie u lief is, ligt hier een mogelijkheid uw liefde te verdiepen!

Schriftlezingen op Sabbat en feest- en treurdagen in de synagoge

MAART 2019

- 2 maart** **Wajakheel** -
En hij liet samenkomen.
Exodus 35:1 - 38:20;
Exodus 30:11-16;
2 Koningen 12:1-17
- 9 maart** **Pekoedee** -
De berekeningen.
Exodus 38:21 - 40:38;
1 Koningen 7:51 - 8:21
- 16 maart** **Wajikra** - En Hij riep.
Leviticus 1:1 - 5:26;
Deuteronomium 25:17-19;
1 Samuël 15:2-34
- 21 maart** **Poeriem** - Lotenfeest.
Exodus 17:8-16
- 23 maart** **Tsav** - Gebied.
Leviticus 6:1 - 8:36;
Jeremia 7:21 - 8:3; 9:22-23
- 30 maart** **Sjemini** - Achtste.
Leviticus 9:1 - 11:47;
Numeri 19:1-22;
Ezechiël 36:16-38

APRIL 2019

- 6 april** **Tazria** - Zij geeft zaad.
Leviticus 12:1 - 13:59;
Exodus 12:1-20;
Ezechiël 45:16 - 46:18
- 13 april** **Metsora** - ‘Melaatse’.
Leviticus 14:1 - 15:33;
2 Koningen 7:3-20
- 20 april** **Pesach** eerste dag.
Exodus 12:21-51;
Numeri 28:19-25;
Jozua 5:2 - 6:1
- 21 april** **Pesach** tweede dag.
Leviticus 22:26 - 23:44;
Numeri 28:19-25;
2 Koningen 23:1-9; 21-25
- 26 april** **Pesach** zevende dag.
Exodus 13:17 - 15:26;
Numeri 28:19-25;
2 Samuël 22:1-51
- 27 april** **Pesach** achtste dag.
Deuteronomium 14:22 - 16:17;
Numeri 28:19-25;
Jesaja 10:32 - 12:6

MEI 2019

- 4 mei** **Acharee Mot** -
Na de dood.
Leviticus 16:1 - 18:30;
1 Samuël 20:18-42
- 11 mei** **Kedosjiem** - Heilig.
Leviticus 19:1 - 20:27;
Amos 9:7-15
- 18 mei** **Emor** - Zeg.
Leviticus 21:1 - 24:23;
Ezechiël 44:15-31
- 25 mei** **Behar** - Op de berg.
Leviticus 25:1 - 26:2;
Jeremia 32:6-27

JUNI 2019

- 1 juni** **Bechoekotai** -
In mijn inzetten.
Leviticus 26:3 - 27:34;
Jeremia 16:19 - 17:14
- 8 juni** **Bemidbar** -
In de woestijn.
Numeri 1:1 - 4:20;
Hosea 2:1-22
- 9 juni** **Sjavoet** eerste dag.
Exodus 19:1 - 20:23;
Numeri 28:26-31
Wekenfeest.
Ezechiël 1:1-28; 3:12
- 10 juni** **Sjavoet** tweede dag.
Deuteronomium 15:19 - 16:17;
Numeri 28:26-31
Wekenfeest.
Habakuk 3:1-19
- 15 juni** **Naso** - Neem op.
Numeri 4:21 - 7:89;
Rechters 13:2-25
- 22 juni** **Behaälotcha** -
Wanneer je ontsteekt.
Numeri 8:1 - 12:16;
Zacharia 2:14 - 4:7
- 29 juni** **Sjelach Lecha** -
Zend jij.
Numeri 13:1 - 15:41;
Jozua 2:1-24

Met dank aan de Duitse uitgever Patmos Verlag publiceert dit blad exclusief een aantal hoofdstukjes uit het boek 'Von Abba bis Zorn Gottes' in het Nederlands.

Niet alleen christenen, maar ook Joden geloven

in de opstanding/opwekking uit de doden.

In het christelijk geloof staat de opwekking van Jezus centraal. Het is het centrale thema in bijna alle boeken van het Nieuwe Testament. Alle teksten getuigen ervan dat de dood van de Gekruisigde niet zijn definitieve einde was, maar dat Jezus drie dagen na zijn dood door God opgewekt is en bij Hem leeft. Dit geloof is buitengewoon hoopvol, omdat daarmee de opwekking van alle mensen in het vooruitzicht gesteld wordt. Vanwege deze ongehoord grote betekenis geloven veel christenen dat opstandingsgeloof alleen in het christendom voorkomt. Het zou door het Nieuwe Testament in de wereld gezet zijn.

Discussie

Het Nieuwe Testament en andere Joodse getuigenissen uit dezelfde tijd laten zien dat het opstandingsgeloof springlevend was in het Jodendom ten tijde van Jezus, en dat het oude wortels heeft. In het oudste nieuwtestamentische getuigenis van het opstandingsgeloof (1 Korintiërs 15:3v) zegt Paulus dat Jezus op de derde dag opgewekt is 'overeenkomstig de Schriften'.

Daarmee verwijst Paulus naar het Oude Testament, dat de Joden Tenach noemen. Terwijl de Sadduceeën het opstandingsgeloof afwijzen omdat het niet expliciet genoemd wordt in de boeken van Mozes, deelt Jezus dit geloof met de Farizeeën.

Het opstandingsgeloof is al in de vroeghellenistische tijd (derde-tweede eeuw v.Chr.) aantoonbaar. In 2 Makkabeeën wordt verteld over het martelaarschap van de zeven broeders en hun moeder, en over hun geloof in de opwekking na een gewelddadige dood (2 Makkabeeën 7:9). (...) Aan diegenen die van God getuigen, trouw vasthouden aan zijn Tora (boeken van Mozes) en wegens deze trouw vermoord worden, bewijst God zijn trouw en gerechtigheid door hen op te wekken. Met Paulus geloven christenen aan God "die de doden levend maakt, en in het leven roept wat niet bestaat" (Romeinen 4:17). Het gaat om Gods macht die niet bij de grens van de dood stopt.

Hoe men zich het leven van de opgestanen voorstellen moet – in 'slechts' een ziel of lijfelijk, en in welke toestand, met

of zonder gebreken – daarover lopen de meningen uiteen, zowel onder Joden als christenen. "Niemand heeft het ooit gezien dan God alleen", zegt de Talmoed (Berachot 34b). Rabbijnen achten van belang dat verantwoord menselijk leven zijn uitwerking aan gene zijde van de dood niet missen zal. Zo zullen ook 'de rechtvaardigen uit de (niet-Joodse) volken' opgewekt worden. De hoop richt zich allereerst op deelname aan de 'toekomstige wereld' en aan de 'dagen van de Messias'. De aankomst van de Messias wordt verwacht via de Olijfberg (Zacharia 14:4). Veel Joden laten zich dáár begraven om de Messias van dichtbij te kunnen begroeten wanneer hij komt. Het gebruik in de diaspora (de wereld buiten Israël) om een handje zand uit het land Israël op een graf te leggen, maakt eveneens duidelijk hoe het opstandingsgeloof gegroeid is vanuit bijbelse beloften.

Perspectieven

In hun vertrouwen en hoop op de opwekking der doden staan Joden en christenen zij aan zij, ook wanneer christenen in de opwekking van de Gekruisigde reeds een 'onderpand' zien van de opwekking van allen (1 Korintiërs 15:13)¹. De nauwe samenhang tussen het Joodse opstandingsgeloof en het houden van de Tora zou christenen kunnen inspireren. Die herinnert immers aan de nauwe samenhang die het christelijk belijden kent tussen de opstanding der doden en het Laatste Oordeel. •

'Auferweckung/ Auferstehung', uit: Paul Petzel en Norbert Reck, 'Von Abba bis Zorn Gottes. Irrtümer aufklären – das Judentum verstehen'. Patmos Verlag, Ostfildern 2017. Blz. 21-24. ISBN 978-3-8436-0887-9. € 10,-.

1) Bedoeld is waarschijnlijk 1 Korintiërs 15:23, waar sprake is van Christus als 'eersteling' (rg)

In deze rubriek bespreken medewerkers van stichting LEV het Onze Vader (Matteüs 6:9-13) als Joods gebed. Ze lichten bijbelgedeelten toe aan de hand van rabbijnse literatuur.

‘Onze vader in de hemel’ (Matteüs 6:9) – de vertaling van *avinoe sje-ba-sjamajim*; letterlijk: ‘onze vader waarvan geldt die in de hemel’ – komt alleen voor in de versie in Matteüs. In de versie van Lucas (Lucas 11:2-4) ontbreken de woorden ‘in de hemel’. Matteüs gebruikt de term ‘vader in de hemel’ vaker (zie Matteüs 7:21).

Meer informatie op stichtinglev.nl

1) Over ‘onze vader’ ging de vorige bijdrage. Zie *Kerk & Israël Onderweg*, 20 (2), november 2018.

2) Zie ook de vraag: ‘De doop van Johannes, vanwaar was die? Uit de hemel, of uit de mensen?’ (Marcus 11:30 / Matteüs 21:25). Hemel is hier overduidelijk een aanduiding voor God.

In de hemel

In de Bijbel wordt God vaker ‘onze vader’ genoemd: ‘Gij, Eeuwige, bent onze vader, onze-verlosser-sinds-eeuwig is Uw naam!’ (Jesaja 63:16).¹ Maar waarom dan de toevoeging ‘in de hemel’? Een uitdrukking die ook in de rabbijnse literatuur veel voorkomt:

‘Op wie kunnen we nog vertrouwen? Op onze vader in de hemel.’

Misjna Sota 9,15

Als refrein op situaties van ellende die voorafgaan aan de komst van de messias, wordt God ‘onze vader in de hemel’ genoemd.

Vaak wordt ‘in de hemel’ opgevat als een plaatsbepaling: Onze vader *die* in de hemel *is*. Zoals ook de psalmtekst lijkt te suggereren: ‘Naar U sla ik mijn ogen op, naar U die in de hemel *zit*’ (Psalm 123:1). Maar toch wordt de hemel in de Tenach niet gezien als de woonplaats van God:

‘De hemel en de hemel van de hemel kunnen U niet bevatten.’

1 Koningen 8:27

En:

‘Beseffen zul je en ter harte nemen dat de Eeuwige, dat Hij dé God is in de hemel boven en op de aarde beneden; verder *geén*.’ *Deuteronomium 4:39*

Door God in de hemel te plaatsen, doe je God tekort.

Hemelse vader

Als ‘in de hemel’ geen plaatsbepaling is, hoe is het dan wel te duiden? In de midrasj-verzameling Sifree wordt God ‘vader in de

hemel’ genoemd om Hem te onderscheiden van de vader op aarde.

Vader in de hemel betekent dus ‘hemelse vader’ – tegenover aardse vader, ‘goddelijke vader’ – tegenover menselijke vader (zie ook Matteüs 6:32).

Dit wordt nog versterkt door het gegeven dat de rabbijnse literatuur ‘hemel’ vaak gebruikt als naam van God. We zien de sporen daarvan ook in het Nieuwe Testament. Waar Matteüs het heeft over het ‘koninkrijk van de hemel’ (Matteüs 5:3), spreekt Lucas over het ‘koninkrijk van God’ (Lucas 6:20). ‘De hemel’, dat is God.²

Op de hemel

Misschien dat er nog iets meespeelt. Het Onze Vader is een gebed. En een gebed vereist ‘gerichtheid des harten’ (*kawwana*): ‘Hij die bidt, moet zijn hart richten’ (t.Berachot 3,4). Dat wil zeggen: aandacht hebben voor de woorden van het gebed. Maar dat niet alleen:

‘Onze meesters leerden: hij die bidt, moet zijn hart richten op de hemel’
b.Berachot 31a.

Door tot de ‘vader in hemel’ te bidden, richten we ons op de hemel, op God. Opdat God ons hart bevestigt en luistert met Zijn oren (zie Psalm 10:17).

VRAAG:

Wat vindt u van de zin: ‘Door God in de hemel te plaatsen, doe je God tekort?’

Diaconale reis van jongeren uit Gouda

Werken - beleven - ontmoeten in Israël en de Westbank

Elf jongeren afkomstig uit vijf Goudse wijkkerken reisden op 21 december naar Israël en de Palestijnse gebieden. Het doel: werken – beleven – ontmoeten. De veertiendaagse reis werd voorbereid en begeleid door diaconaal consulent Joyce Schoon en jongerenwerker Heidi Koster van de Protestantse Kerk Gouda. Deelnemers Rosalie Prinsen en de zusjes Sara en Jiska Kranendonk doen verslag.

“In Jeruzalem eten we ons eerste broodje falafel. Daarna reizen we door naar Tent of Nations in Palestijns gebied. Vijf dagen zijn we daar. Overdag ruimen we stenen voor de aanleg van een nieuwe boomgaard en we sjouwen de stenen naar een kunstwerk dat een enorme vredesengel voorstelt, zichtbaar vanuit de lucht voor drones en helikopters. Het is bijzonder om de christen-Palestijnse familie Nassar te helpen en een stukje bij te dragen aan vrede.

Als mens zien

Kerstfeest vieren in Bethlehem samen met Palestijnse christenen is heel speciaal. We merken hoe belangrijk het voor hen is om gewoon als mens gezien te worden. Dit blijkt trouwens voor beide kanten van het verhaal heel belangrijk te zijn.

Daarna hebben we twee heerlijke dagen in Ein Gedi in de Judeawoestijn en twee interessante dagen in Jeruzalem. We zingen in de Graftuin en we bezoeken de Klaagmuur op vrijdagavond, de avond van

Sjabbat. Er wordt gezongen en gedanst, terwijl de hele lengte van de muur bedekt is met mensen die zich richten tot God. Als laatste bezoeken we in Jeruzalem Jad Wasjem, het Holocaustmuseum. Dit is voor ons allemaal een heftige plaats, door de vele persoonlijke verhalen die er worden verteld en de beelden van de mensonterende vernietiging.

We reizen verder naar Nes Ammim, in 1963 gesticht als christelijke kibboets, en inmiddels een plek voor ontmoeting en dialoog tussen Joodse en Arabische Israëli's. Met name veel kinderen en jongeren spreken hier vaak voor het eerst van hun leven iemand van 'de andere kant'. Samen met de Nes Ammim'ers vieren we Oud en Nieuw en leveren we onze bijdrage door de toegangsweg naar het dorp afvalvrij te maken. Dit levert meer dan veertig zakken aan afval op. In Nes Ammim hebben we zowel een ontmoeting met Arabisch-Israëliëse jongeren als met Joods-Israëliëse tieners. We praten over hun dagelijks leven en hun kijk op

het conflict. Aan de Joodse tieners vragen we hoe ze het vinden dat ze met achttien jaar voor twee of drie jaar het leger in moeten. 'We hebben geen keuze, want we moeten onze familie en ons land beschermen,' leggen ze uit. Ook vragen ze aan ons: 'Zou je je land dan ook niet willen beschermen als België jullie grootste vijand was?'

Elke avond eindigen we met een avondsluiting, waarin we onze indrukken van die dag delen en voorbeden voor God brengen. Alles wat we in Israël en Palestina gezien hebben doordringt ons ervan dat de situatie ingewikkelder is dan we kunnen bedenken. De opmerking blijft ons bij: 'Als je terug naar huis gaat en je denkt de oplossing te weten, dan heb je het niet begrepen.' Met de aanvulling van de familie Nassar: 'Uiteindelijk gaat het niet om Jood of Palestijn, maar om recht en onrecht.'

In Nederland willen we daarom graag blijven bidden dat er een dag komt waarop er recht gedaan wordt aan de Joden én de Palestijnen. Het was een bijzondere reis om nooit te vergeten! •

De Protestantse Kerk in Nederland organiseert een jongerenreis naar Israël/Palestina die plaatsvindt in juli 2020.

Mail voor meer informatie:
f.barnhoorn@protestantsekerk.nl

Publiciste Ruth de Jong-Hotze woont als een van de weinige Joden in het dorpje Peqi'in in Noord-Israël. In deze column doet ze verslag van het samenleven met haar Arabische orthodoxe, droezische en moslimburen. In de volgende afleveringen van deze rubriek komen andere inwoners van Israël aan het woord.

Studiekiezers

Onlangs is Soha negentien jaar geworden. Soha is de dochter van Yasmin en Hana, onze orthodox-christelijke, Arabische burens. Soha is intelligent, ze was altijd de beste van haar klas. Soha speelde nooit buiten, hoefde nooit karweitjes in het huishouden te doen, liep altijd in nieuwe kleren. Haar tante Sa'ada, een ongetrouwde verpleegkundige die naast het gezin van Yasmin en Hana woont, stopte haar vol met zelfgebakken koekjes en overlaadde haar met cadeautjes.

Haar invalide vader leeft riant van een uitkering van de staat Israël, hoewel hij als christen het bestaan daarvan afwijst. Onder zijn invloed bouwde Soha aan een droom als filmster in Hollywood. Totdat de oom uit Mexico op bezoek kwam, een apotheker. Een maand lang zat Soha elke dag na school met hem op de schommelbank. Na zijn vertrek liet ze haar Hollywood-droom varen en zei dat ze – net als haar oom ooit – farmacie wilde studeren. En wel in Duitsland, het land waarnaar haar oom inmiddels was verhuisd.

Soha nam eerst

een jaartje vrij,

Nesher ging meteen

het leger in

Zoals zoveel van haar leeftijdgenoten nam ze eerst een jaartje vrij. Ze bleek echter een weerstand te ontwikkelen tegen de Duitse taal, zodat de Universiteit van München werd afgeschreven, hoewel ze daar ook was geaccepteerd. Een vriendinnetje had bedacht dat het veel leuker was om in Boedapest te studeren. Het Patriarchaat in Jeruzalem zou alles bekostigen. Echter: het Patriarchaat besloot Soha geen geld te geven voor levensonderhoud. Boos besloot ze toen dan toch maar naar de universiteit in Jeruzalem te gaan. Dan kon ze trouwens elk weekend naar huis, waar moeder dan haar was mocht doen.

Nesher, onze kleinzoon die even oud is als Soha, moest twee weken na zijn eindexamen het leger in, evenals zijn leeftijdgenoten – jongens én meisjes. Hij moet het land – bevolkt door zowel Joden als Arabieren – beschermen tegen de vijandige burens Gaza, Libanon en Syrië. Over drie jaar kan hij pas aan studeren gaan denken ...

Ongelijkheid is in dit land gewoon.

Theologische conferentie Westmalle

Op 19 en 20 maart 2019 vindt er een theologische conferentie plaats te Westmalle in België. Het thema is: 'Zeg niet wie je bent – over de actualiteit van het boek Esther'.

Sprekers: rabbijn Leo Mock, dr. Klaas Smelik, rabbijn Ira Goldberg, dr. Bart Wallet en dr. Laurence Schram.

Locatie: **Huize Ter Dennen, Sint Pauluslaan 8, 2390 Westmalle (België).**

Inschrijving en inlichtingen bij **D.K. Wielenga, Hofmeierstraat 8, 5663 CK Geldrop**, e-mail: dkwielenga@onsbrabantnet.nl

Colofon

Kerk & Israël Onderweg is een uitgave van de Protestantse Kerk in Nederland en verschijnt vier maal per jaar. Doelstelling van het blad is: de Joodse wortels van het christelijk geloof theologisch doordenken, en allen die geïnteresseerd zijn in of zich verantwoordelijk weten voor de verhouding van Kerk en Israël informeren, inspireren en meningen bieden.

De basis hiervoor is artikel I van de Kerkorde:
1. De Protestantse Kerk in Nederland is overeenkomstig haar belijden gestalte van de ene heilige apostolische en katholieke of algemene christelijke Kerk die zich, delend in de aan Israël geschonken verwachting, uitstrekt naar de komst van het Koninkrijk van God.
(...)

7. De kerk is geroepen gestalte te geven aan haar onopgeefbare verbondenheid met het volk Israël. Als Christus-belijdende geloofsgemeenschap zoekt zij het gesprek met Israël inzake het verstaan van de Heilige Schrift, in het bijzonder betreffende de komst van het Koninkrijk van God.

Onder "Israël" wordt verstaan: het Israël dat wij ontmoeten in de Bijbel en van daaruit in de geschiedenis tot op vandaag.

Beeldboek Esther

'Esther' Tekeningen en schilderijen: **Jan van Lokhorst**, tekst: **Bob Kerssen**,
Den Holding bv, Bergambacht. 96 blz. ISBN 978-90-829363-0-8, Prijs: € 29,75.

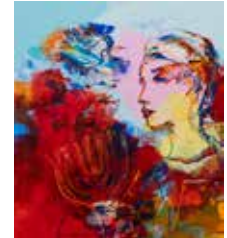
In een prachtige linnengebonden uitgave wordt het bijbelboekje Esther op een nieuwe manier aan de lezer voorgesteld. Na enig puzzelen (wie is voor welke tekst verantwoordelijk, waar staat de bijbeltekst en hoe zijn de tekeningen en schilderijen verdeeld) kun je je als kijker verdiepen in verhaal, beelden en de gedachten eromheen. Van Lokhorst maakt werk in heldere, vaak primaire kleuren. Geel lijkt de overhand te hebben. Esther zie je steeds bont en duidelijk omlijnd van enige afstand, alsof je haar maar voorzichtig kunt naderen. De mannen in het verhaal (Mordechai, Ahasveros, Haman) bieden doorgroefde koppen die hun geheim niet prijs geven, hoe sterk er ook op hen ingezoomd wordt. Vaak hebben ze kleur, soms bestaan ze alleen uit een sensitieve pen-tekening.

Een aantal beelden laat eerder een indruk na, dan dat er iets 'afgebeeld' wordt. Het beeld bij het

Poerimfeest bevat vrolijke gele stroken en beweeglijke inktlijnen. De stad Susa blijkt een oosterse sprookjesstad met een gouden koepel.

Het bijbelverhaal wordt geboden in de vertaling van 'Bijbel in gewone taal'. De extra teksten geven soms informatie, zoals over de namen Ahasveros, Esther en Wasti, waarbij de tekstschrijver niet in de val trapt Wasti te veroordelen omdat ze niet voor haar man wil optreden. Ook wordt er af en toe een verband gelegd met een andere tekst, zoals het Hooglied.

Het boek Esther is helaas een spiegel voor hedendaags antisemitisme en ook dat komt expliciet aan de orde. Een boek om bij de hand te hebben en op rustige momenten in te lezen en te kijken.

Uitgever:

Dienstenorganisatie Protestantse Kerk
in Nederland

Joseph Haydnlaan 2a, 3533 AE Utrecht

Postbus 8504, 3503 RM Utrecht

telefoon: (030) 880 18 80

e-mailadres: kerkenisrael@protestantsekerk.nl

website: www.protestantsekerk.nl/kerkenisrael

Hoofdredacteur: **Floor Barnhoorn**

Redactie: **Janet van Dijk, Reinier Gosker, Greetje van der Harst-de Leeuwe, Rijk Roelofse, Kees Schakel, Anne Marijke Spijkerboer**

Eindredacteur: **Anja de Zeeuw**

Ontwerp: **TinekeWerk**

Opmaak: **Ladenius Communicatie, Utrecht**

Druk: **De Groot Drukkerij, Goudriaan**

Abonnementen

Vraag via het e-mailadres van de redactie een proefnummer of gratis abonnement aan.

Voor (visueel) gehandicapten

Kerk & Israël Onderweg is voor (visueel) gehandicapten ook verkrijgbaar in gesproken vorm op cd-rom (voor de daisyspeler). Nadere informatie hierover is te krijgen bij de Christelijke Bibliotheek voor Blinden en Slechtzienden (CBB) te Ermelo, telefoon: (0341) 56 54 99.

Artikelen mogen met bronvermelding overgenomen worden in andere uitgaven. De redactie ontvangt graag een exemplaar van deze uitgaven.

ISSN 1566-9033

Het verpakkingsfolie is milieuvriendelijk en kan weggegooid worden in de biobak.

In het juli/augustusnummer:

- Aandacht voor Messiasbelijdende Joden
- Tentoonstelling over Kabbala
- Anne Marijke Spijkerboer bezoekt Tent of Nations

We beantwoorden deze vraag hier voor contact met Joden. In plaatsen waar een synagoge staat, ligt de mogelijkheid voor contact voor de hand, maar dit is lang niet overal het geval. Maar waar contact mogelijk is, is dat gewenst (zie ook de pagina hiernaast).

Hoe kom ik in contact met andersgelovigen?

In Dieren, een plaats met een werkgroep Kerk en Israël én een synagoge, is er contact met Joden.

Henk Boonen (foto), emeritus predikant en voorzitter van de werkgroep, vertelt erover.

“Jaarlijks hebben we op drie vaste momenten contact met de synagoge.

1. Rond het Joodse Nieuwjaar. Dan overhandigen vertegenwoordigers van onze werkgroep en van de Raad van Kerken aan de synagoge een kaart met goede wensen als blijk van interesse en meelevens. Kerkgangers van kerken in Dieren hebben deze kaart ondertekend. Rond de ramadan doen we hetzelfde voor de moskeegemeenschap.
2. Op de jaarlijkse Dag van het Jodendom in januari. Dan spreekt meestal een spreker van Joodsen huize. Daarvoor is van zowel christelijke als Joodse zijde veel belangstelling.
3. Voor ons Joodse leerhuis. Hiervoor nodigen we sprekers van buiten uit. Omdat het moeilijk is sprekers van Joodsen huize te vinden, zijn het vaak ter zake kundige christelijke sprekers.”

De synagoge aan de Spoorstraat in Dieren.

Voor alle vragen over Kerk en Israël

(030) 880 18 80

ma. t/m do.
9.00-21.00
vr. 09.00-16.00

(ON)GELIJKWAARDIG

In ons land leven ongeveer 45.000 Joden. Van hen is een deel religieus. Een gesprek tussen christenen en Joden heeft daarom qua aantallen vaak iets ongelijkwaardigs.

Onderwerpen die christenen in gesprek willen brengen, kunnen beladen zijn voor Joden, zij zijn mede door het christendom eeuwenlang vervolgd. Een gelijkwaardig gesprek is dan niet eenvoudig.

TIPS VAN HENK BOONEN

- Neem bij het overhandigen van een groet tijd om koffie met elkaar te drinken en het wel en wee van de synagoge te bespreken.
- Geef aan dat jullie graag een informele, open gedachte-wisseling willen. Dat schept een open sfeer.
- Probeer met (deels) bekende gezichten te komen. Dat wekt vertrouwen.